

ORGONA ANGELIKA**CSALÁD, ÉRDEK, EMLÉK¹**

*Magyar Nemzeti Múzeum; HUN-REN Nemesi Emigráció
és Emlékezet Kutatócsoport*

Összefoglalás

A tanulmány Kornis Gáspár (1641–1683) emlékiratán keresztül vizsgálja, miként alakította és adta tovább kollektív identitását a göncruszkai Kornis család. A szerző egy négy generáción átívelő erkölcsi narratívát épít fel, amelyben dédapját, nagyapját és apját példaképekként ábrázolja, bemutatva Istenhez, a magyar nemzethez, az erdélyi hazához és a családhoz fűződő hűségüket. Az emlékirat ötvözi a tényszerű visszaemlékezést a szándékos elhallgatásokkal: politikai és vallási kérdéseket gyakran nem tárgyal. Őseit hősként, a közérdekért fáradozó hazafiakként mutatja be, míg a fejedelmi portrék egytől egyig magánérdekből cselekvő, hatalomvágyó, erőszakos és bűnös alakokként jelennek meg. A bizonytalan politikai időszakban írt szöveg egyszerre szolgált önvédelmi stratégiaként, családi emlékezetként és etikai testamentumként gyermekei számára. A szerkezet, a hiányok és a portréábrázolások elemzése feltárja, miként alkalmazott a szerző narratív eszközöket családjá hírnevének megőrzésére és pozíciója fenntartására az erdélyi elitben.

Abstract

This study examines the memoir of Gáspár Kornis (1641–1683) to explore how the Göncruszka branch of the Kornis family shaped and transmitted its collective identity. The author constructs a four-generation moral narrative, portraying his great-grandfather, grandfather, and father as exemplary figures, highlighting their loyalty to God, the Hungarian nation, the homeland – Transylvania –, and the family. The memoir blends factual recollection with deliberate silences, often leaving political and religious matters unaddressed. Ancestors are depicted as

¹ A tanulmány az MTA Lendület Családtörténeti Kutatócsoport és a HUN-REN Nemesi Emigráció és Emlékezet Kutatócsoport támogatásával készült.

heroic patriots devoted to the common good, while princely portraits consistently appear as self-interested, power-hungry, violent, and morally flawed figures. Written during a period of political uncertainty, the text simultaneously functioned as a strategy of self-defense, a vehicle of family memory, and an ethical testament for his children. Analysis of its structure, omissions, and portrayals reveals how the author employed narrative devices to preserve his family's reputation and maintain his position within the Transylvanian elite.

Kulcsszavak: kollektív identitás, traumaelbeszélés, magán- és közérdek, nemzedéki emlékezet, narratív eszközök

Keywords: collective identity, trauma narrative, private and public interest, generational memory, narrative devices

A kora újkor történeti és emlékirat-irodalmán végigvonul a *commodum publicum* és *privatum*, köz- és magánérdek erkölcsi és politikai viszonyrendszere. A fejedelmek és más államférfiak megítélésének általános mércéje, hogy a közjó szolgálata vagy csupán a maguk haszna vezérelte-e lépéseiket.² Az érdekközösségek tagjaként szemléljük – más árnyalatokat is felfedezhetünk: a családot mint rokoni-érzelmi kötelékben álló egyének hálózatát, amely összehangolt politikai, gazdasági stratégiák révén hatékony működésre képes a családtagok érdekében. Ez a tanulmány egy erdélyi nemes család, a felekezeti és politikailag egyaránt kisebbségbe szorult göncruszkai Kornisok nemzedékeken átívelő értékrendjét, érdekvizonyait vizsgálja egy családtag, Kornis Gáspár marosszéki főkapitány (1641–1683) emlékiratának tükrében.

Kornis Gáspár és műve

A novellányi terjedelmű emlékirat különleges helyet foglal el az erdélyi memoárirodalomban. A szűkre szabott szöveg nem nyújt eseményekben, szereplőkben gazdag történeti áttekintést vagy családi krónikát, de még önéletírást sem az olvasónak. Nem is állt szándékában a szerzőnek sem a történeti búvárkodás, sem az emlékiratírás; a család felnövekvő generációinak okulására, a tanítás, tanúságtétel szándékával ragadott pennát. A nemzedéki hagyomány rögzítése nem cél, hanem eszköz számára: történelmi csatorna, amely az általa fontosnak

² S. Sárdi 2005: 5–7.

tartott üzenetet közvetíti. A Kornisok hányattatott sorsából kiragadott, felvillantott pillanatok a végső tanulságot szolgálják.³ Míg más erdélyi emlékirók, például a kortárs Bethlen Miklós⁴ vagy Petrityvity-Horváth Kozma⁵ művében a pedagógiai szándék személyességgel, egyedi emlékek föltolulásával párosul, addig a Kornis Gáspár által rekonstruált Én emlékiratírótól szokatlan módon rejtőzködő és szemérmes – szinte eltűnik saját írásának lapjain.⁶

E titkokkal, talányokkal teli mű nem ismeretlen az irodalom- és történettudomány számára,⁷ mégis aránylag kevés figyelmet kapott mindkettőtől. Ez részben az eddigi szövegkiadások hibás olvasataival indokolható, amelyek gátolták a történeti megismerést, tévutakra vitték az irodalmi értékelést.⁸ A másik probléma az életrajz(ok) hiánya:⁹ mivel a szóban forgó mű szerzője önmagára, az Énre és kiterjesztéseire, a családtagokra fókuszál, az ezekre vonatkozó extratextuális források nem mellőzhetők a forráskritikában, sőt a szöveg egyes utalásainak megfejtéséhez elengedhetetlen támpontot nyújthatnak.¹⁰

„Egy kis rövid *politia*” – nevezi meg írását a szerző. Mit is jelent a *politia* kifejezés? A korabeli szóhasználatot és a szöveget egyaránt figyelembe véve, leginkább a politikai praktikával, ügyeskedéssel, fondorlatossággal írható körül.¹¹ A

³ „...hozom az magunk házán forgot sok boldoghtalanságának csak resecskeit elő, az következendőknek [...] tanulsagara...” KÁL, A Kornis család levéltára, Nr. 131, 13v.

⁴ „...én, vilissimus homuncio, keressek-é hírt, nevet, glóriát magamnak? Ójjon Isten attól; hanem kételenít engem erre nagyobb részént az én maradékom és házam állapotja, melynek kezében én ezt, mint egy apológiát, vagy testamentumot és instructiót, úgy hagyom. (...) Mert, minthogy én rajtam a világnak üldözése rendkívül való volt az én ifjúságomtól fogva, és kiváltképpen a kétszeri keserves rabság: azt fogja a dolgokat nem tudó maradék vagy világ mondani, hogy talán Erdélyben leglatrabb ember én voltam, hogy annyit szenvedtem.” V. Windisch 1980: 406.

⁵ „Sokszor gondolkodtam arról, hogy életemnek eltölt idejében a mikben forogtam, a miket láttam, hallottam, magamra és másokra nézendő, kiváltképpen való s közönséges dolgokat, mind eltöltek, multakat, s mind pedig következendőket, valamíg Isten ő szt Felsége e világon való életben megtartana, a melyek eshetnek, írásba venném, hogy az elmúltakból példát vennék az következendőkre, minthogy Consilium futuri ex preterito venit, azaz jelenvaló cselekedeteimet is tudnám alkalmaztatni azokhoz; maradékim is, ha kik lennének, vehetnének holmi tanúságot belőle.” Daniel 1862: 1.

⁶ Gábor 2007; S. Sárdi: 2007, 215; Orgona 2020.

⁷ Kornis Gáspár emlékiratának eddigi szövegkiadásai: Szilágyi 1860; Makkai 1942; Bitskey 1982; Autográf példánya: KÁL, Kornis család levéltára, Nr. 131.

⁸ Gábor 2007.

⁹ Az emlékiratban szereplő ősök közül az idősebb Kornis Gáspár (1546 k. –1601) és fiai, György, Boldizsár és Zsigmond pályájára lásd: T. Orgona 2014.

¹⁰ Az utalásokra csak egyetlen példa: „sok fele Latogatasi közöt az felseges Istennek”. KÁL, Kornis, 131., 13r

¹¹ KÁL, Kornis, 131., 13r; A *politia* szó több ízben előfordul a korabeli forrásokban. Bethlen Miklós: 1688-ban, Erdély katonai megszállását követően Caraffa generális egyenként tárgyalt a fejedelmi tanács tagjaival, „melyben hogy subtilis *politiája* volt, ebből gondolom...” (V. Windisch 1980: 792.) Ugyanebben az évben egy különös álmot látott: a

szövegben összesen négyszer előforduló *politia* kétszer semleges környezetben, kétszer pedig negatív jelzőkkel szerepel.¹² Az „Egy kis rövid *politia*” pontos felütése az alapvetően a közéleti létezésről szóló műnek, amelynek példázatai és intelmei gyakorlati útmutatóként, *modus vivendiként* kívánják segíteni a jövőendő *homo politicusait*.

A tartalmilag két részre bontható szöveg második része a *parainesis* sajátosságait tükrözi, és az emlékirat jellegű első résszel annak levonható tanulságai révén alkot koherens egészet. Az elődök története lineárisan összekapcsolt példázatgyűjteményként illusztrálja a végső szentenciát – ez a történetmesélés fő rendezőelve.¹³ Az imént felsorolt motivációs és műfaji megfontolások alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy Kornis Gáspár családja jövőjét, utódai boldogulását szem előtt tartva, családi érdekből ragadott tollat. Az íráshoz konkrét aktualitást adtak a magánéletében bekövetkezett változások. A főúr korábbi hosszabb, gyermektelen házassága után özvegyen maradva, 1675-ben vette feleségül gróf Csáky István leányát, a 15 esztendőes Csáky Mária Klárát,¹⁴ akitől gyermekei születtek. Az emlékirat megírásának kezdetekor már megszületett első lánya és Zsigmond fia (1677–1731), a későbbi gubernátor (1713–1731), és további gyermekáldást remélhettek.¹⁵

Az 1678 és 1683 között, megszakításokkal rögzített mű szerzője az írás körülményeiről szólva beismeri azt, ami az életrajzi kutatások adataival összevetve

---

fogarasi palotában a pohárszék és a kemence helyet cseréltek, ami – az emlékiró szerint – az erdélyi változásokat jövendölte meg: „Pohárszék, kemence contra rationem való elfordítása és a nagy hallgatás a várban, nem a következett *politia* s regimen változását jelentette-é?” (V. Windisch 1980: 809.) Cserei Mihály e szavakat adja Teleki Mihály szájába: Bánffy Dénes „azon igyekezik, hogy a kegyelmed (értsd: Béldi Pál) feleségit is kegyelmedtől elidegenítse, melyben is micsoda *politiája* legyen, kegyelmed bölcsen általértheti”; másutt: „Nem vala sem Béldi Pálnak, sem Bethlen Miklósnak annyi vétke is akkor, mint a mai született gyermeknek, azt maga is tudta jól Teleki Mihály és a több társai, hanem az volt *politiájok* benne, hogy a fejedelem előtt vádolják el és megfogatván, annak utána aminemű *condíciókkal* ők szeretik, úgy bocsássák el.” Bánkúti 1983: 110., 125; Zrínyi Miklós, Az török áfium ellen való orvosság: „Muszkát nem számlálom... Az ő országok messze, vitézségek nevetséges, *politiájok* ostoba, birodalmok tyrannis.” (Kovács 1985: 213.)

¹² „Egy kis rövid *politia*...” (KÁL, Kornis, 131., 13r) „... ez vilagnak enni változasi közöt megh fogható *politia*ához szolljak” (21v) „... de ki giőzne ez vilagh mesterseges *Politiait*, s csalard mestersegit mind pennara vennj” (24r) „ez vilagznak az ő meghvesesse, igen gonos *politiat* nemzet az emberi tarsasagh közí...” (24v)

¹³ Gábor 2007: 242.

¹⁴ KÁL, Kornis, 131., 21r–21v; Bártfai 1919: 615, 751–758.

¹⁵ Gyermekeik: Zsigmond, István, Krisztina, Anna és Margit. Lásd Kornis Gáspár temetési beszéde. 1683. június 7. In: Veress 1917: 75; Lónyai Anna halotti búcsúztatója. In: RMKT 2016: 131–132.

ma már nyilvánvaló: hogy kapkodva, emlékezetből dolgozott,¹⁶ noha máshol utal a történeti források ismeretére is.¹⁷ Részben munkakörülményei okolhatók tévesztéseiért is, amelyekre később még visszatérünk. A zaklatott munkamenet oka lehetett egyrészt az a belpolitikai válság, amelybe Apafi Mihály fejedelemsége az 1670-es években került, és amely több politikus pályáját is derékba törte. Az 1674-ben Bánffy Dénes ellen szervezkedő nemesi liga – melynek Kornis Gáspár is aktív résztvevője volt – elérte, hogy a főurat kivégezzék.¹⁸ Majd a Béldi Pál székely generális vezette csoport kezdett el szervezkedni a fejedelem és holdudvara ellen. A fejedelem először 1676-ban mért csapást a szervezkedésre: Béldi Pált és a másik főszervezőt, Bethlen Miklóst börtönbe záratta. Kornis Gáspár, aki szintén rokonszenvezett Béldiékkel, megúsza a politikai tisztogatást, ám annyira megrettent, hogy később a börtönből szabaduló, tisztségétől megfosztott, egykori székely generális már nem tudta rábeszélni őt mint maroszeői főkapitányt az újabb ligához való csatlakozásra. 1678 januárjában Béldiék török segítséggel mentek Apafi ellen, majd ütközet nélkül visszavonultak. A portára menekültek, nyíltan követelve a fejedelemváltást. Azonban rosszul mérték föl az erőviszonyokat, mert az év tavaszán a főszervező Béldi Pált és Csáky Lászlót, Kornis Gáspár apósának öccsét egyaránt a Jedikulába zárták.¹⁹

Ebben az esztendőben a félelem lett az úr Erdélyben.²⁰ Tavasszal és nyáron az érintett urak nota pere zajlott. Ősszel Kornis Gáspár sógora, Haller János is börtönbe került. Őt ez év elején nevezte ki kincstartóvá a fejedelem – „mint a halnak, gilisztás horgot adának” neki, így jellemezte később Bethlen Miklós a csapdahelyzetet.²¹ Kornis Gáspárt a tanácsúri méltósággal kínálták meg – ő azonban időben felismerve a kelepcét, nem sétált bele. „Gonosz akaróim is vannak, annál inkább lennének abban az állapotomban. Bizony, édes sógor uram, ezt az mi *politiainkot* alkalmasint én is kitanultam, tudom s látom, elég veszedelem ajtómban” – így magyarázta döntését Teleki Mihály kancellárnak, homályosan

¹⁶ „...melljek ugyan olj rendesen azmint kivantatnek nem eshetnek, mivel sok heljegről valo Cronikak elő giútesivel s szorgalmatos olvasasival lehetnenek megh, arra pedigh sem údóm, sem modom nincsen...” KÁL, Kornis, 131., 13v

¹⁷ „...az sok bölcs elmejű emberek irt cronicajokbol kiteczik...” KÁL, Kornis, 131., 13v „... mind ezüdü forgasi alat, sok valtozasit hazanknak, rendes irasban ki bocsatot könyvek tanittjak...” 18v

¹⁸ Tóth 1902: 539–543, V. Windisch 1980: 656–660, Bánkúti 1983: 117–123.

¹⁹ Kornis Gáspár Teleki Mihálynak. Gerend, 1676. április 26. MTA KK Kornis III. 2149. Teleki Mihály Kornis Gáspárnak. Gyéres, 1676. május 2. MTA KK Kornis III. 2154. Gergely 1916: 211–212; Bánkúti 1983: 143–148; Tóth 1902: 555–564. Trócsányi 1972: 175–223; Balogh 2016.

²⁰ R. Várkonyi 1986: 861.

²¹ V. Windisch 1980: 710.

utalva rosszakaróira.²² A krónikás Cserei Mihály szerint viszont éppen az iménti levél címzettje, Teleki Mihály volt a csapdaállító, és Kornis Gáspár visszahúzódo magatartása az életét mentette meg: „csak az egy Kornis Gáspár marada meg, kit Teleki Mihály le nem ejthete lábáról, és ha sokáig él vala, vagy ő elvesztette volna Teleki Mihályt, vagy Teleki ötet; egyik megesett volna. Mert soha nem submittálá magát Telekinek, noha Teleki azon igyekezik vala, hogy tanácsúrnak tegyék, hogy inkább beléelegyedvén az udvari dolgokban, belékaphasson. De amaz resputálá az hivatalt, okos ember lévén (...) tudja magát oltalmazni.”²³

Egzisztenciális bizonytalanságról vallanak ezen időszak forrásai,²⁴ sőt maga az emlékirat is, egyrészt verbálisan – a „veszedelem”, „félelem”, „nem merészlek”, „nem bátorságos” kifejezések összesen harmincnégyszer fordulnak benne elő –, másrészt látens módon, a szerző saját politikai működésére és egyáltalán az Apafi-korra vonatkozó közéleti láncszemek hiányával.

Az emlékirat kiinduló létállapota a félelem; az egzisztenciális bizonytalanságból fakadó összegzés, számvetés, erkölcsi végrendeletírás igénye egyben a mű keletkezésének egyik indoka is, csakúgy mint a politikai passzivitásból, a közügyektől való óvatos távolmaradásból fakadó belső kényszer. S van egy harmadik körülmény, Kornis Gáspár egészségi állapotának romlása, amely a kapkodó írástempó okozója is lehetett. A betegség éppen a szóban forgó 1678. évben kezdődött. Kornis Gáspár – a belpolitikai csaták győztese – öt éven keresztül viaskodott a halálos kórral, amely 42 éves korában végül legyőzte őt. Megmérgezték volna?²⁵ Ellentmond a mendemondának a tény, hogy tudatosan készült a halálra. A betegségben töltött öt esztendő gyümölcse az emlékirat, az ősökre vonatkozó emlékeinek, valamint saját tapasztalatainak és intelmeinek összefoglalása, amelyet halála előtt másfél hónappal fejezett be.

²² Kornis Gáspár Teleki Mihálynak, Szentbenedek, 1678. április 6. MTA KK Kornis, III. 2200–2201.

²³ Bánkúti 1983: 153.

²⁴ „...egy lépésem, vagy szóm, egy írásom nem lehet, amely után ne leselkedjenek, noha az a vigasztalásom, hogy immár majd az egész országot mind vádolják, hiszem ha osztán megunják, talám megorvosolják a sok sususut.” Bethlen Miklós Béli Pálnak, Szentmiklós, 1677. december 4. TMAO 1871: 475. „Még nincs nota rajtam, fejem is vállamon, de mint lesz továbbra csak az jó Isten tudja.” Kornis Gáspár Teleki Mihálynak, Korod, 1678. szeptember 5. Gergely 1926: 250–251.

²⁵ „Nem sokára ifjú korában meghala, a híre maig is az, hogy megétették, de titkos lévén a dolog, én nem erősítem.” Bánkúti 1983: 153.

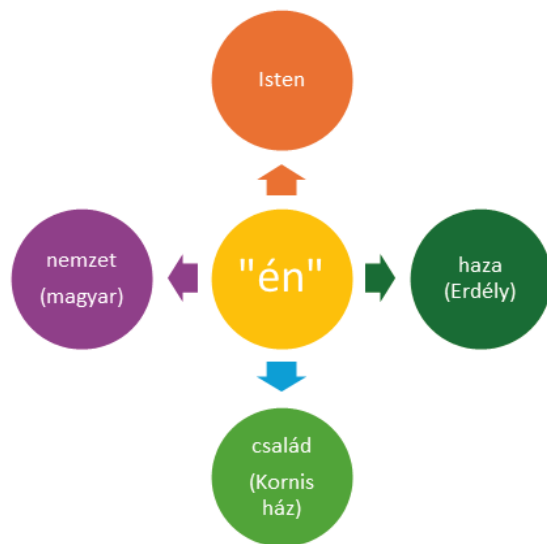
Értékek és érdekek hálójában

Már az emlékirat elején kikristályosodik, majd a teljes szövegen végigvonul az a szilárd értékrend, amely mentén a különféle érdekfogalmak is megjelennek. Rögtön az első sorokban a csoportérdek speciális változata, a családi érdek, amely – amennyiben jól működő, egységes és összetartó csoport érdeke – racionális motivációs szempont. A továbbiakban az egyéni érdek is helyet kap: „... illik azért, igen mind azkiket Isn, s, az szerencse előb valo alopotokban helheztet, s mind azkik csak magok sőletesek szerent valo rendekben vadnakis, magokra igen vigiazniak.”²⁶ Majd kitágul a horizont, a közösségi érdek, közérdek is megjelenik: a magyar nemzet és az Erdélyi Fejedelemség, a haza fogalma: „minden directiok alat ugian, mind az altol legh szorgalmatosban, kiket kőzűletek Isn ez eleitől fogvast, Nemzeczegűnk szerent, veghső, es mar csaknem utolso vegere iutando Magyar nemzetűnk kőzőt, ez Erdelj Birodolmocskaban Isn megis tovabra tartvan helheztet, s helheztet...”²⁷

Kornis Gáspár családtörténetének négy morális tartópillére: Isten, a magyar nemzet, Erdély és a család, azaz a „Kornis ház”. Az elbeszélés szereplői e morális rend szerint ítéltetnek meg. A pozitív hősöket ezek az értékek motiválják, sokat fáradoznak, küzdenek megóvásukért, ám – néhány kivételtől eltekintve – rendszerint elbuknak. Bukásuk spektruma széles, a mellőzöttségtől az üldöztetésen, bujdosáson át a (mártír)halálig terjed. Ezzel szemben a negatív megvilágításba helyezett szereplők, a szöveg törvénye szerint, valamiképpen megsértik ezt a morális rendszert. A szerző közérdek és magánérdek viszonyrendszerébe helyezi a dédapa, a nagyapa, a nagybácsi és az apa személye köré szőtt példázatát. Alább az egyes nemzedékek történeteinek keresztül követhetjük nyomon a sémát, amely szerint a fejedelmekkel számos alkalommal konfliktusba keveredett Kornisok a magyar nemzet és a haza javát, a közérdeket szolgálják a saját hasznukat, a magánérdeket leső uralkodóval szemben.

²⁶ KÁL, Kornis, 131., 13r.

²⁷ KÁL, Kornis, 131., 13r.

A műben megidézett négy generáció (dédapa, nagypapa, apa és a szerző) között voltaképpen az assmanni értelemben vett nemzedéki emlékezet a kapocs.²⁸ Ezek az emlékek 3-4 generációra terjednek ki, majd hordozóikkal együtt elenyésznek.²⁹ A családi múlt rekonstruálása révén olyan kollektív emlékezeti hagyományt, emlékezetközösséget hívott életre a szerző, amely bővelkedett traumatikus emlékekben. Az egyéni traumák (merényletek, száműzetések) sorozata, koherenciát teremtve a nemzedékek között, a család közös, kultikus emlékeivé, a család kollektív identitásának lényeges elemévé vált.³⁰

Az első megidézett alak a szerző azonos nevű dédapja. Az öreg Kornis Gáspár (1546 k.–1601) volt az Abaúj vármegyei, göncruszkai köznemes família erdélyi ágának alapítója, aki a családot az erdélyi elit legfelső soraiba emelte. Egy gazdag máramarosi lányt feleségül véve került a Partiumba, ahol Máramaros vármegye alispánja, majd főispánja, Huszt várának kapitánya lett, részt vett a tizenöt éves háború csatáiban. A dédapa megidézésének egyik oka lehet, hogy ez a generáció

²⁸ Gábor 2007: 237.

²⁹ Maurice Halbwachs kollektívemlékezet-elmélete nyomán Jan Assmann alkotta meg a közelmúltra irányuló kommunikatív emlékezet fogalmát, melynek jellemző válfaja a közelmúlt eseményeit, 3-4 generáció emlékeit felölelő nemzedéki emlékezet. A nemzedéki emlékezet történetileg tapad a hordozó csoporthoz, „az idők során keletkezik és idővel – pontosabban hordozóival – elenyészik, újabb hordozóknak adja át a helyét”. (Assmann) Assmann 2013: 49–60, 133–146; Halbwachs 1997: 143–192; Nora 2010: 15.

³⁰ Emlékezet és felejtés, történeti tudás, tapasztalat, valamint a traumák elbeszélhetőségének filozófiai-szociálpszichológiai fogalmait az irodalom- és történettudomány is alkalmazza. A téma gazdag nemzetközi és magyar szakirodalmából I. Balázs – Gábor 2007; Kónya – Király – Bodor – Pléh 1999; Keszei – Bögre 2015; Gyáni 2010, 2016.

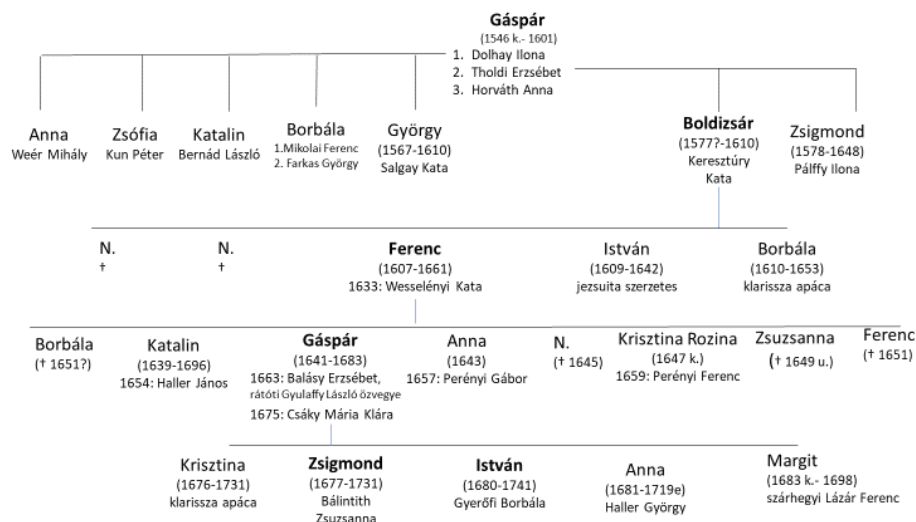
az élfőszóban hagyományozódott nemzedéki emlékezet kiterjedésének végső határa, ám az idősebb Kornis Gáspártól az ifjabb Kornis Gáspárig, dédapától dédunokáig terjedő elbeszélésben a párhuzamba állítás szándéka is felsejlik: ahogyan őse jó házasságok, ügyes politizálás által, úgy az elbeszélő a múlt rögzítése, hagyományozása révén áll a Kornis ház szolgálatába, és válik példaképpé utódai számára. A „Boldogh emlekezetű” dédapa az emlékirat első pozitív hőse, aki „sok emlekezetes dolgokat vit veghez ez haza iovara”. Pályafutásából mindössze két dolgot emel ki a szöveg: az egyik, hogy huszti kapitány volt, a másik, hogy az ő követsége révén küldte segítségül a császár Giorgio Basta generálist az Erdélyt uraló Mihály havasalföldi vajda ellen.³¹ A generális az erdélyiekkel egyesülve, Miriszlónál legyőzte a vajdát. Kornis Gáspár, a dédapa 1575-től 1598-ig valóban Huszt várának kapitánya volt, a továbbiakat illetően azonban a szöveg állításai nem helytállóak. Mihály vajda 1600 augusztusában küldte követségbe Kornis Gáspárt a magyar királyhoz.³² A követség, noha közvetlenül megelőzte a szeptember 18-i ütközetet, nem állt azzal ok-okozati összefüggésben. A post hoc ergo propter hoc³³ hibás logikája által a szerző saját dédapját teszi az elbeszélés pozitív hőisévé, aki a „törvénytelen”, „istentelen” Mihály vajda által elnyomatott haza és „édes” nemzet érdekében, sőt az „akkori haza fiai akarajok bol” cselekedett.³⁴

³¹ KÁL, Kornis, 131., 13v.

³² 14 pontos követutasításában többek között gubernátori címet és fejedelemhez hasonló jogkört kért magának, amelyeket az udvar természetesen nem fogadhatott el. Rudolf császár és király válaszában, bár tett némi engedményt, egyértelműen kinyilvánította, hogy a fejedelemséget a vajda csak királyi alattvalóként kormányozhatja. Szádeczky 1893: 171–175.

³³ Utána, tehát miatta. Logikai hiba, amely szerint ha két esemény egymást követi, akkor közöttük feltétlenül ok-okozati összefüggés van.

³⁴ KÁL, Kornis, 131., 13v.

A ruszcai Kornis család rekonstruált családfája (részlet)

Vajon a dédapa korabeli források alátámasztják-e az emlékirat jellembrázolását? Adataink szerint a betelepülő, első generációs erdélyi úr – a megszerzett birtokok és az egyre gyarapodó utódok révén – tősgyökeres erdélyiként jellemezte önmagát.³⁵ Egyik kortársa által idézett szavai szerint családjá és hazája érdekeit egyaránt szolgálta; ez utóbbi morálisan a felekezetiiségtől mentes, egyetemes keresztény értékekhez való hűséggel, politikailag pedig a Habsburg-orientációval volt azonos számára.³⁶ Noha „tősgyökeres” erdélyinek vallotta magát, még az önkéntes száműzetést is vállalta volna azért, hogy hű maradjon a királyhoz.³⁷

³⁵ „...énnekem fiam és leányim vannak és azoknak gyermeki, tős, gyökeres vagyok ez országba...” EOE 1879: 230.

³⁶ „...édes bátyám, im mint vesztenek bennünket, megrontanak mind hitünkbe, tisztességünkbe és életünkbe, mind pedig a római császárnak való hűségünkbe...” EOE 1879: 229.

³⁷ 1598-ban – Huszár Péter tanúvallomása szerint – így érvelt Báthory Zsigmond visszatérése ellen: „ha levágnak bennünk is, az római császár hűsége mellett szenvedjünk. Az római császárnak én hitős vagyok, megesküdtem, ha itt megótalmazhatom magamat, haza megyek csak egy szablyával, feleségemnek kezét fogom, mindenemet elhagyom és az császár hűsége alá megyek; ezeket mind sirva mondta.” Tanúvallatási jegyzőkönyv, Gyulafehérvár, 1599. december 1. EOE 1879: 228. A jegyzőkönyv a Mihály vajda parancsára lefolytatott vizsgálat kapcsán született, melynek célja az volt, hogy kiderüljön, kik vonhatók felelősségre Báthory Zsigmond 1598-as visszatérése miatt. A vizsgálat felmentette Kornis Gáspárt, és politikai ellenfelét, Bocskai Istvánt okolta a történetek miatt.

A huszti kapitány éppen ennek a konzekvens Habsburg-hűségnek vált az áldozatává: a Basta táborába vezető úton mérsárolták le Mihály vajda martalócai.

Kornis Gáspár pártállása megvetette a család évszázadokon átívelő politikai orientációjának alapjait. Ez a Kornisok és Habsburg-ellenes ellenfeleik kommunikációjában minduntalan felbukkanó, a kortársak számára közismert politikai irányultság explicit módon ugyan nem jelenik meg az emlékirat szövegében, de hozzá kell tennünk, hogy a mindenkori „római császár őfelsége” alakját állandó és félreérthetetlen dicsőség és tisztelet övezi.³⁸ Az emlékirat csak egy párhuzammal utal Kornis Gáspár tragikus halálára: a nemzet és a haza érdeke ellen vétő, önös érdekből cselekvő Basta generális feletti isteni igazságszolgáltatás beteljesedése után a „hitván világ” dédapjának is „igen mostohajul fizetet”.³⁹

A következő generáció kiemelt alakja a nagyapa, Kornis Boldizsár (1576 k.–1610) személye, aki köré egy kerek mártírtörténetet konstruál a szerző: a főhős a hazájáért küzd, árulás miatt elbukik, megöletik. Az öreg Kornis Gáspár középső fia az erdélyi katolikus, Habsburg-párti politikai elit markáns alakja volt. Báthory Gábor fejedelemsége (1608–1613) alatt belső tanácsosként vett részt a döntéshozatalban, székely főkapitányi, majd generálisi pozíciója pedig jelentős katonai hatalmat biztosított számára. Az emlékiratban több tévedés szerepel vele kapcsolatban: pl. a szerző a szentelt vitézi címmel ruházza fel őt,⁴⁰ holott valójában nem nagyapja, hanem annak öccse, Kornis Zsigmond viselte ezt a rangot. Őt szentelte vitézzé, azaz ütötte aransarkantyús lovaggá II. Mátyás az 1608. december 2-án lezajlott koronázási ceremónián.⁴¹ Nem tudni, szándékos-e a tévesztés, vagy a bevezetőben említett „sietség” az oka; mindazonáltal Kornis Boldizsár felmagasztalását követően bukásának elbeszélése drámai hatást kelt. Az emlékiró következő mulasztása, hogy a „széki merényletről”, azaz a Báthory Gábor és katolikus ellenzéke közötti konfliktusról szólva – talán a példázatosság kedvéért – nem említi Kornis Györgyöt, nagyapja testvérét, holott ő nemcsak

³⁸ „...edes nemzetünk attol az törventelen olah Feidelemtől el niomototva’, kinekis Is[te]ntelen directioia alol, az Romaj Csasar ő felsege segicsegeből Is[te]n utan szabaldultak fel az Akkori haza fiai akarajok bol”. KÁL, Kornis, 131., 13v; „az Romai csasar Leopoldus Ignatius ő Felsege beneficiumabol, igen tisztessesegen temetetek az Pater Francisskanusok templomaban Becsben.” KÁL, Kornis, 131., 18v.

³⁹ Basta generális a miriszlói csata után „...maganok akarva’ tartanj az Erdéj Feidelem seget, sok ros dolgokot követet szegeni hazankban s nemzetünkben, melj mia Is[te]n nemis boldogította dolgot, azmint az kronikakbol kiteczik; ez megh irt meltosagos eleinknekis mind enni, elő nem szamlalt, diciretes munkai utannis, ez hitvan vilagh, igen mostohajul fizetet...” KÁL, Kornis, 131., 14r.

⁴⁰ „...az akkori Urak előtt nogi szeretetben, tekintetben vala, s az imperiumban nis az szentelt, vitezek közül egik...” KÁL, Kornis, 131., 14r.

⁴¹ KÁL, Kornis, 544, 4.

hogy részt vett az akcióban, hanem menekülés közben életét is vesztette, tehát éppúgy áldozata volt az összecsapásnak, mint Boldizsár.

A történet negatív főhőse Báthory Gábor, aki a szerző morális rendjének mind a négy pontját megsértette: szemérmertlenségével, fajtalanságával, pogányságával Isten, a Kornis ház és az erdélyi magyar nemesek ellen vétkezett, „egieb törventelen dolgai”-val⁴² pedig választási kondícióit és fejedelmi esküjét szegte meg, tirannusként, zsarnokként viselkedett, ezzel a haza ellen is bűnt követett el. Következésképpen a „méltóságos, igaz hazafiak” – köztük a főhős, Kornis Boldizsár – jogosan cselekedtek, amikor uralma alól fel akarták szabadítani az „édes nemzetet”. A narrátor voltaképpen közérdekként (saját szóhasználatában „köz igaz”-ként) ábrázolja az összeesküvést („öszvebeszélés” a szövegben).⁴³ Kornis Boldizsár és más hazafiak mártíriumának eszközei azok a fejedelmi tanácsadók, akik a szövegben említett legfőbb értékeket – a „köz igazat”, az istenes dolgokat és az unióra tett esküt – semmibe vették és az „igaz hazafiat” elárulták. A menekülő összeesküvőket elfogták, Kornis Boldizsárt elítélték és lefejezték, jószágait konfiskálták.⁴⁴

A tanácsadók és a fejedelem egyaránt megbűnhődnek tettükért: a szöveg egy későbbi szakaszából kiderül, hogy Báthory Gábort Isten „Gialazotoson minden maradék nélkült el föld színirül tűztől ki töröltte”.⁴⁵ A bűnhődésnek ez a módja később válik drámai hatásúvá, amikor kiderül, hogy a Kornisok következő generációi mindannyian a magtalan Báthory Gábor által lefejeztetett Boldizsár utódai voltak. A közérdeket eláruló kegyencek a fejedelemhez hasonló módon fizetnek meg tettükért: sem maradékuk, sem értékük nem marad fenn, csak becstelen emlékezetük.⁴⁶ A szerző feltehetően Imreffy Jánosra, Báthory kancellárjára céloz, akinek Mihály nevű fiával családjának magva szakadt. A korabeli

⁴² „...igen jstentelen es minden semerem kül valo faitalan Feidelem leven, sok becsületes rendeknek, kinek felesegit s kinek hajadon leanjat, azkit maskeppen ne' erősakkalis, megh ferteztetet...” KÁL, Kornis, 131., 14r.

⁴³ KÁL, Kornis, 131., 14r–14v.

⁴⁴ „...de, abban az üdőbe az vilagbais leven, azkik nem a köz igazra, sem az Istenes dolgokra, s az unio szerent ecer Is(ten)nek le töt hűtekre, hanem Urak előtt valo kedvessegre vigiazvan, az kik gratiaert hazaiok sep sabacsagat labokkal tapottak (kik nekis Is(te)n megh fizetet vilagh serentis, mert sem maradokok, sem ertekek; marat fen csak böcstelen emlekezetek), s nem hogi igaz megh bantodasokban, az unioi kötelesegh szerent, egimas mellett foghtak volna, sőt talalkozot olljan, azki emez meltoságos igaz haza fiait el arulta, meljből következet az megh írt Uraknak vesedelmek, mind azokat megh fogotvan, kik kezeken kőzülek megh nem őletettek, Kolosvarot, Orszagos Giúlest hirdetetven, az Feidelmi tekintet. Ugion ot az Orsagh nepivel az többi kőzöt Kornis Boldisartis megh sententiaztatvan, kegietlenül feieis vetetet s iosagijs confiscaltottak...” KÁL, Kornis, 131., 4v.

⁴⁵ KÁL, Kornis, 131., 23r.

⁴⁶ KÁL, Kornis, 131., 14v.

és máig ható negatív Imreffy-képet, amelyet Kornis Gáspár is ismerhetett, Bojti Veress Gáspár történeti munkája és Kemény János önéletírása alapozta meg. Mindketten Báthory Gábor utódjának, Bethlen Gábornak a hívei voltak, tőle szerezték Imreffyre vonatkozó értesüléseiket. Bethlen Gábor, aki korábban szintén tagja volt Báthory Gábor fejedelmi tanácsának, fejedelemeként tudatos „karaktergyilkossággal” igyekezett a Báthoryak emlékét befeketíteni. Azzal, hogy elődje egyik fontos tanácsadóját, Imreffyt tette felelőssé a széki merényletért, saját személyét kívánta tisztára mosni a történelem kapcsán, hiszen a Habsburg-párti, katolikus főurak félreállítására valójában Imreffy és Bethlen közös műve volt.⁴⁷ A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy Bethlen Gábor is utódok nélkül halt meg.

Bethlen Gábor fejedelemeiről (1613–1629) egyébként csak a mű második, parainetikus részében találunk egy rövid, ám annál kedvezőtlenebb jellemzést. Megtudhatjuk például, hogy Báthory utóda „sokakban előtte levő Feidelemnek vetkes természetéhez hasonló” volt, de hogy konkrétan melyik bűnben osztozott elődjével, az titok marad. Az is különös, ahogyan a Báthory Gábor orgyilkosait „méltatlan kőszívvel” megbüntető fejedelem tettét indokolja: „talam hogai őis szabadosobban követhesse, azmire azmasik nem erkezhette, s hogai feelmet csinaljon az haza fiai között azalis, megiese’, azon szegeni főrendeket, melto cselekedetekert, meltatlan kőszíivel megh szententiaztotvan, megis öletet benne kettőt.” Kornis elismeri, hogy voltak Bethlennek később „dicséretes munkái” is, amelyek szerinte egyéb „vetkes cselekedeti hirit” voltak hivatva elkendőzni, (részben) naggyá és dicséretessé tenni az emberi emlékezetben.⁴⁸ Az elszólásokkal, rejtélyes utalásokkal tarkított, eddig kevés figyelemre méltatott miniatűr Bethlen-portré számos kortársával ellentétben nem a „nagy fejedelmet”, „Erdély aranykorának” megteremtőjét, hanem egy esendő, a Báthoryak „vétkes természetével” megvert embert ábrázol, aki – dicséretes tettei mellett – olykor méltatlan, sőt kegyetlen cselekedeteket is végbe vitt.

Vajon miért volt szükség Kornis Boldizsár mártírrá emelésére? A kortársak emlékezetében még élénken élt a dédapa, Kornis Gáspár és fia, Kornis Boldizsár meggyilkolásának emléke. Olyanok is akadtak, akik egyenesen a Kornisokat sújtó „balvégzetről” suttoztak, és azt is tudni vélték, miért üldözi a sors a szerencsétleneket. A református Belényesi Ferenc, Apafi jószágkormányzója szerint egyesek „az isteni végzet ujját csodálták” Kornis Boldizsár halálában, mert ugyanazon a vérpadon végezték ki 1610-ben Kolozsvárott, mint 1594-ben a politikai tisztogatások áldozatait – amely tisztogatásokban az öreg Kornis Gáspár tevékenyen

⁴⁷ Nagy 1982; Horn 2009.

⁴⁸ KÁL, Kornis, 131., 23r.

részt vett.⁴⁹ A protestáns interpretáció szerint tehát Boldizsár az apja bűneiért bűnhődött. Egy 17. századi protestáns paszkvillus pedig a katolikus, habsburgiánus Kornis család összes tagját árulónak nevezte.⁵⁰ Ezekkel a vádakkal szemben kellett tehát megteremteni, megfogalmazni és leírni egy családi mitológiát, amely a hazaáruló szerepét a fejedelem kegyét kereső tanácsadókra osztja, Kornis Boldizsárt pedig apja bűneiért meglakoló fiúból hazájáért meghalt mártírrá emeli. A dédapa és nagyapa alakja köré szőtt mítoszba azonban véletlenül – fogalmazhatunk úgy is, hogy a tudattalanból – mégis beszivárogtak az elfojtásra ítélt emlékek. Talán a helyszín, a kolozsvári vérpad felidézése hívta a szerző pennájára az 1610-es összeesküvők helyett az 1594-es sajnálatos események egyik áldozatának és száműzöttjének nevét, Kendi Sándorét és Báthory Istvánét.⁵¹

Apa és fia erőszakos halálának azonos mozgatórugója volt a feltétlen Habsburg-hűség, amelyet Kornis Boldizsár már összekapcsolt a felekezéssel, a katolikus érdekekkel is. E két utóbbi volt a fejedelem és ellenzéke közötti konfliktus kiobbantója, és nem Báthory Gábor magánélete. Az emlékirat Boldizsár történetének elbeszélésekor hallgat mindkettőről, pártállásról és felekezétségről egyaránt; ezzel szemben egy másik – ugyancsak Bethlen Gábor krónikásai nyomán elterjedt – féltékenységi históriával indokolja a történeteket, mely szerint a fejedelem, a beszercei országgyűlésre igyekező, betért Radnótra Kornis Boldizsárhoz, majd „felgerjedt” a vár urának feleségére. Ebben az interpretációban – melyet egykorú forrásokkal megerősíteni nem tudunk⁵² – a nagyapa személye nem elbukott, kivégzett politikusként, hanem családját, hazáját védő hősként, mártírként jelenik meg. Utóbb az is kiderül a szövegből, hogy az elkonzult jószágokat visszaszerzi a Kornis család, amely Boldizsár utódai révén tovább virágzik, és örzi ősenek dicső emlékezetét, Boldizsár ellenfelei viszont – az isteni igazságszolgáltatás jegyében – magtalanul halnak meg, értékeik szétszóródnak: semmi nem marad utánuk, csak a becstelen emlékezet.

A szerző nem időz hosszasan a következő időszak főszereplőjének, Kornis Zsigmondnak (1578–1648), Boldizsár öccsének személyénél. Zsigmond a széki merénylet után Magyarországra menekül, majd Bethlen Gábor trónra lépése után (amnesztiával) hazatér. A szöveg megemlíti „edes hazaia” érdekében végzett „sok dicsiretes szolgálatját”-t, amelyért ez a családtag kivételesen megbecsülést és jutalmat kapott a fejedelmektől, Bethlen Gábortól és I. Rákóczi

⁴⁹ Kénosi – Uzoni 2005: 247.

⁵⁰ V. Kovács 1994: 132; RMKT 1977: 9.

⁵¹ KÁL, Kornis, 131., 14r–v.

⁵² Bojti Veres Gáspár: A nagy Bethlen Gábor viselt dolgairól. Makkai 1980: 56. Báthory egyéb kicsapongásairól: Don Diego de Estrada visszaemlékezései Bethlen Gábor udvartartására. Makkai 1980: 516–517. A témáról lásd Nagy 1988; Horn 2005: 176–179.

Györgytől: visszaszerezte a Kornis-jószágokat, sőt még azon kívül is szerzett birtokot. „Maghtalan ember leven” minden jószágát unokaöccsére, Boldizsár fiára, Ferencre hagyta.⁵³

Egyéb forrásokból nyilvánvaló, hogy 1610–1648 között Kornis Zsigmond volt a családfő, a családi érdekek képviselője. Patrónusként, gyámként viszonyult unokaöccseihez, szárnya alá vette, taníttatta őket. Miután bebizonyosodott, hogy neki magának már nem születhet utóda, végrendeletében Kornis Ferencet nevezte meg fő örököséül. Mindent megtett azért, hogy másik unokaöccsét, Istvánt eltántorítsa a szerzetesi pályától. A család érdekének még Isten szolgálatát is alárendelte volna, hogy biztosítsa a Kornis ház fönmaradását, de unokaöccse számára a Jézus Társaság vonzereje erősebb volt a világi hívságoknál.⁵⁴ Kornis Zsigmond az első olyan alak a szövegben, akihez az elbeszélőt már személyes emlékek is fűzték, hiszen sem dédapját, sem nagyapját nem ismerhette. A családi levélváltásokból kiderül, hogy a kis Gáspárt nemcsak szülei, hanem Kornis Zsigmond is féltő, gondoskodó szeretettel vette körül.⁵⁵ Kornis Zsigmond az emlékek megőrzésében, hagyományozásában is kulcsszerepet játszott, hiszen Gáspár nagyapját, Boldizsárt 1610-ben lefejezték, nagyanyja 1624-től a pozsonyi klarissza kolostorban élte le élete hátralévő éveit, ezért a nagyszülők generációjából egyedül Zsigmond lehetett az összekötő láncszem az emlékek átadásában.

Az édesapa, Kornis Ferenc (1607–1661) személye köré a korábbiaknál terjedelmesebb, részletesebb elbeszélést épít a szerző, ugyanakkor a közelmúlt eseményeinek felidézésekor egyre több az utalás, elhallgatás is a szövegben. A Kornis Ferencről szóló rész elején az emlékiró leszögezi, hogy „Ezen megh irt vitez urhozis igen mostohan fordult volt ez vilagh”.⁵⁶ A „nulla fortuna sine invidia”⁵⁷ szentencia idézése szintén az apa tragikus sorsát vetíti előre. Az elbeszélés menete párhuzamba állítható a nagyapa történetével. A Boldizsárnál megismert forгатókönyvhöz hasonlóan itt is rossz, irigy tanácsadók lépnek működésbe, akik kémkedéssel és a jezsuiták támogatásával vádolják Kornis Ferencet II. Rákóczi György fejedelem (1648–1660) előtt. Itt lép be a narratívába a felekezeti érdek

⁵³ KÁL, Kornis, 131., 15r.

⁵⁴ „... értem azt is, hogy sem szép kisasszonnyal, sem jó lóval, sem szép köntössel való kínálásával Kegyelmed el nem hagyhatja a papi köntöst ökegyelmével...” Bethlen István Kornis Zsigmondhoz, Huszt, 1638. febr. 14. MOL F 12, 9. cs. No. 4.

⁵⁵ „...hogy a kis Gáspár huszár immár gyógyulni kezdett, azt szüüből örülöm és kívánom, hogy az Úristen szegénykét gyógyítsa s tartsa jó egészségben.” Kornis Zsigmond Kornis Ferenchez, Belényes, 1642. máj. 6. MTA KK Kornis III. 1631.

⁵⁶ KÁL, Kornis, 131., 15r.

⁵⁷ KÁL, Kornis, 131., 15v.

és a Habsburg-érdek, bár mindkettő rejtetten, csak a vádak között szerepel.⁵⁸ Kornis Ferencet besúgónak, árulónak kiáltják ki, kegyvesztetté válik. 1657-ben, a lengyelországi hadjárat során azonban minden megaláztatás dacára katonai segítséget nyújt II. Rákóczi Györgynek.⁵⁹ A fejedelem, érezvén a veszedelmet, megköveti őt, és megkéri, hogy álljon a vármegyék élére.⁶⁰ A hazájáért harcoló Kornis Ferencnek, Kemény János seregével együtt, tatár fogság lesz osztályrésze, ahonnan csak jószágai elzálogosítása árán, váltságdíj megfizetésével szabadul meg. (A zálogba vetett jószágokat a szöveg pontosan számba veszi.)⁶¹ A tatár fogság újabb családi tragédiát gerjeszt: Kornis Ferenc feleségének halálát, mert Wesselényi Kata a topikus fordulat szerint a sok búsulástól emésztődik el.⁶² Az apa életének utolsó hónapjai a katolikus ájtatosság jegyében telnek: a szabadságért hálát adva, Istennek tett fogadalmát teljesítve, fiával együtt zárandokol Loretóba, majd ezt követően Bécsben, gutaütés következtében, „Is(te)nnek, sep sokasunk serent valo devotiók közben ... Lelkit megh ada”.⁶³

Az apa történetében két fejedelem alakja körvonalazódik: II. Rákóczi György erőteljesen, Kemény Jánosé finoman, de határozottan. Utóbbiról Kornis Gáspár kapcsán ejtünk szót. Az ifjú Rákóczi ambivalens figura: kezdetben Báthory Gáborhoz hasonlóan negatív hős, bűne a „Dominandi Libido”,⁶⁴ a hatalomvágy, amely – Szent Ágostonnal összhangban – a három legfőbb bűn egyike, s amely a szerencsétlen kimenetelű lengyel hadjáratba sodorja országával együtt. Az augustinusi másik főbűnnel, a kéjvágygal Báthory Gábort ruházza fel a szerző, míg a harmadik, a bírvágy, azaz a kapzsiság, az ifjú Rákóczi irigy tanácsadónak sajátja. A lengyel hadjárattal azonban fordul a kocka: Rákóczi megbánja, hogy méltatlanul bánt egykori hívével, s mivel „nagyra született indulatja”, szíve megesik rajta, és a nyilvánosság előtt, sírva megköveti, és felkéri, hogy legyen a vármegyék generálisa. Rákóczi személyiségfejlődésének végső állomása a pogányság elleni hősi küzdelmének és halálának leírása.⁶⁵

⁵⁸ „...mivel mar elmeit keszitettek ő felsege (értsd: a Habsburg császár) ellen, ez ecerre elegh volt az Giűlűlsegh zersesre, melljet papistaj vallasa igen segitet...” KÁL, Kornis, 131., 15v.

⁵⁹ „sok vesedelmin nemzetenek sive megh esven szegeni Atiamnak, benne leven az io indulatú ver, s őstőnőzvéen nemzete sereteti...” KÁL, Kornis, 131., 17r.

⁶⁰ KÁL, Kornis, 131., 17r.

⁶¹ KÁL, Kornis, 131., 17v–18v.

⁶² „Mivel az edes Aniankis az sok busulas kozben megh hala...” KÁL, Kornis, 131., 18r.

⁶³ KÁL, Kornis, 131., 18v.

⁶⁴ KÁL, Kornis, 131., 16v.

⁶⁵ „...utolljara, Gialunal, csak ugian, megh niomottatot az temerdekj pogansagtol, es sok vitezkedesi utan magais halalos sebben esven Varadon holt megh ...” KÁL, Kornis, 131., 18v.

Az ifjú Rákóczi emlékiratbeli jellemábrázolása figyelemre méltó rokonságot mutat a névtelen Rákóczi-eposz nagyravágyó, bukásában felmagasztosuló fejedelmi alakjával. Az eposzhoz hasonlóan az emlékirat is a keresztény hagiográfia műfajával állítható párhuzamba, a Rákóczi-történet a mártíreltrajzok bűnbeesés–bűnhődés–vezeklés–megtisztulás–megigazulás sémáját követi.⁶⁶ Rákóczi hadjáratának értékelésekor az emlékirat szerzője egyébiránt más történet- és emlékirók (Szalárdi János, Bethlen János, Cserei Mihály, Kemény János, Petrityvit-Horváth Kozma) véleményében is osztozik.

A műben az utolsó, *expressis verbis* bemutatott fejedelem Kemény János (1661–1662). A szerző által több ízben nagy elméjűnek titulált politikus jellemfejlődése az ifjú Rákócziéval ellentétes irányban halad: pályája kibontakozásával párhuzamosan, fokról fokra egyre sötétebbé, egyre erőszakosabbá válik alakja. Először az erdélyi sereg tatár fogságba esésének felidézésekor találunk utalást arra, hogy a sereg hátramaradásáért, a tatárok bevárásáért (implicit módon a fogságba esésért) Kemény tehető felelőssé, Kornis Ferenc javaslata más volt, „de elsőb Leven Kemenj Janos Uram, hajlanj kellet”.⁶⁷ Később – már fejedelemként – a Zrínyi Miklós udvarából csak birtoka szemlélésére hazatérő Kornis Gáspárt apja korábbi hadisarcával megzsarolva kényszeríti arra, hogy Erdélyben maradjon, és az udvarban főbejárói hivatalt vállaljon.⁶⁸ Legvégül pedig egy, a hatalmi ambícióit akár alantas eszközök árán is megvalósítani kész figura rajzolódik ki.⁶⁹ Barcsay Ákos, a korábbi fejedelem (1659–1660) megöletéséért a kortársak is elítélték Kemény Jánost, akinek hamarosan bekövetkező halálát isteni igazságszolgáltatásként értékelték.⁷⁰ Kornis Gáspár Kemény János elhunytáról a moralizálás legcsekélyebb jele nélkül tudósít, ugyanakkor saját megmenekülésében az „isteni irgalom” jelét ismeri fel. Kemény lóról való lebukásának tömör, érzelemmentes közlésével ellentétben áll Kornis barátja, „szolgatársa”, a csatában elesett főasztalnok, Gyulay István szánalommal telített említése.⁷¹

⁶⁶ Kornis Gáspár (?): Rákóczi-eposz; Szokolczai 1985: 129–150; Orlovsky: Rákóczi-eposz; Nagy 2000: 197–223.

⁶⁷ KÁL, Kornis, 131., 17v.

⁶⁸ „Az údők alat edes Atiam el temetese utan in Anno 1661 enis hazamban iöttem, az Nogi emlekezetű Vitez Grof Zrini Miklos szolgália leven akkor csak hazam szemlelesere ... de vissza menetelemet igen tilalmazza megh emlitet Feidelem Kemenj Janos ő Nga, sőt udvaraban fő be iaroi hivatalban allasomot kivanvan parancsola, mellyet ha nem cselekede’, edes Atiam sacczaban adot summaigh iosagom el foglalatna...” KÁL, Kornis, 131., 19r.

⁶⁹ „...az nehaj Nogi elmejű, fenneb emlitet Kemenj Janost kezdetek Feidelemsegel kinalni, Kijs kapvan az alkalmatossagot s talam keresvenis, dolgat annira vitte, hoki azt elis njerte Barcsait pedig illetlenül megh őlette, ő tudgia, mint...”. KÁL, Kornis, 131., 19r.

⁷⁰ Bánkúti 1983: 54–55.

⁷¹ KÁL, Kornis, 131., 19v–20r.

A következő résznek már maga a szerző a főhőse. Kornis Gáspár érdekszférájában az egyéni és családi érdek dominál. A vissza- vagy megszerzett birtokok részletes felsorolása azt az érzést kelti az olvasóban, hogy más egyéb nem motiválta; holott amint korábban bővebben szó esett róla, cselekvő részese volt az Apafi-kori pártharcoknak. Az első, elbeszélő rész zárómondata utal „ez időnek s világnak szerencsétlen veszedelmes szélvészé”-re (az 1676–1679 közötti esztendőket Bethlen Miklós is a „nagy szélvész” korszakaként említi⁷²). Saját közszerepléséről csak annyit enged megtudnunk, hogy elődei „kerest viselesiben” neki is volt elég része, de ezeket bővebben leírnia „most nem batorsagos”.⁷³ A parainetikus második részben azonban – negatív lenyomatként – minduntalan felsejlenek a korabeli Erdély politikusai, pl. Apafi Mihály és Teleki Mihály kancellár alakja a gyenge fejedelem és alacsonyabb rendből felemelkedő, másokat eláruló tanácsadója példázatában. Habár a szerző egyes szám első személyben nem szól saját politikájáról, értékrendje immanens része a teljes műnek, a saját szempontú családtörténetnek és az utódoknak szánt intelmeknek egyaránt.

Kornis Gáspár idealizált képet fest a Kornis ház történetéről: „boldog emlékezetű” őseit hősként, hazafiakként festi le, akik az édes nemzetért fáradoztak utolsó csepp vérükig. A dicső „ősgalériával” szemben a fejedelmi portrék (Mihály vajda, Báthory Gábor, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György és Kemény János) egytől egyig hatalomvágyó, erőszakos, bűnös karaktereket ábrázolnak, akik a haza javát, a „köz igazat” önös érdekeiknek vetették alá. Más források segítségével árnyaltabb kép rajzolható a Kornisok érdekhálózatáról: a magyar nemzet és a fejedelemség szolgálata mellett természetesen az egyéni érvényesülés, a birtokgyarapítás is stratégiájuk része volt. A felekezeti kiemelt hangsúlyt kapott a motivációban; hitükhöz való ragaszkodásuk olykor anyagi érdekeiket is felülmúlta. Az emlékiratban csak vádként felbukkanó szempont, a Habsburg-orientáció valójában alapvető szerepet játszott a család politikájában. Kornis Gáspár még nem sejtette, hogy e két utóbbi, a katolikus vallás és a bécsi udvar iránti elkötelezettség, amely miatt ősei annyit szenvedtek, mekkora előnyt jelentenek majd utódai boldogulásában.

⁷² V. Windisch 1980: 715.

⁷³ „...holottis iol lehet, edes emlitet eleim nemelj kerest viselesiben elegh resem, melljeketis bővebben le írja most nem batorsagos, mert az Regi magyar besed giakorta be sokot telljesedni, (mongi igazat, s, be tőrík az fejed)...” KÁL, Kornis, 131., 21v, alább: „...de en mind ezeknek, rendesb le irasokot hagiom az nagioib elmeiú emberekre, nemis leven batorsagos ad particularia lesallanj...” KÁL, Kornis, 131., 22r.

Források

Kolozsvári Állami Levéltár (KÁL), A Kornis család levéltára, Nr. 378.
Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) F 12 Lymbus
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattára, Veress Endre-gyűjtemény,
A Kornis család oklevéltára, Ms 425. (MTA KK Kornis) III. kötet

Kiadott források

Bánkúti Imre (s. a. r., bev., jegyz.) 1983: Cserei Mihály: *Erdély históriája* (1661–1711).
Budapest. (Bibliotheca Historica)

Bártfai Szabó László (szerk.) 1919: Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez.
I. kötet 2. rész. Oklevelek 1500-tól 1818-ig. Budapest.

Bitskey István (vál., szöveggond., jegyz.) 1982: Kornis Gáspár Erdély és családja
viszontagságairól. In: *Magyar emlékirók 16–18. század*. Budapest. 1982. 322–
342. (Magyar Remekírók)

Daniel Gábor (kiad.) 1862: Petriyvitv Horváth Kozma Önéletírása. In: Thaly
Kálmán (szerk.): *Történelmi Kalászkok*. 1603-1711. Pest. 1–83.

EOE 1879: Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* 5. 1601–1607.
Budapest.

Gergely Sámuel 1916: *Teleki Mihály levelezése*. VII. (1675–1677) Budapest.

Gergely Sámuel 1926: *Teleki Mihály levelezése*. VIII. (1678–1679) Budapest.

Kornis Gáspár (?): Rákóczi-eposz. (<http://magyar-irodalom.elte.hu/syrena/texts/rakoczi.html>)

(Letöltés: 2017. december 10.)

Kovács Sándor Iván (bev., szerk., jegyz.) 1985: *Zrínyi Miklós prózai művei*. Budapest.
(Zrínyi könyvtár 1.)

Makkai László (vál., szerk., bev.) 1980: *Bethlen Gábor emlékezete*. Budapest.

Makkai Sándor (kiad., bev.) 1942: Kornis Gáspár emlékirata. In: *Haldokló Erdély
1662–1703*. (1942). 199–215. (Erdély öröksége)

RMKT 1977: Varga Imre (kiad.): *A két Rákóczi György korának költészete 1630–1660.*
Budapest. (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 9.)

RMKT 2016: Hubert Gabriella (szerk., jegyz.) – Vadai István (szöveg kiad.) – Ecsedi
Zsuzsanna (dallam kiad.): *Evangelikus és református gyülekezeti énekek (1601–
1700)*. Budapest. (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 17.)

Szilágyi Sándor (kiad.) 1860: Kornis Gáspár feljegyzései Erdély és családja
viszontagságairól. Új Magyar Múzeum (2.) 333–351.

- TMÁO 1871: Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk.): *Török-magyarkori államokmánytár*. Pest. (Török-magyarkori történelmi emlékek. I. osztály: Okmánytár. VII. 5.)
- Tóth Ernő (kiad.) 1902: Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. I–III. *Magyar Történelmi Tár* (4.3.) 231–263, 375–411, 528–574.
- V. Kovács János (szerk.) 1994: Vogel Sándor (ford.): Kraus, Georg: *Erdélyi krónika, 1608–1665*. Budapest.
- V. Windisch Éva (s. a. r.) 1980: Bethlen Miklós élete leírása magától. In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Budapest. (Magyar Remekírók)
- Veress Endre (összeáll.) 1917: *A Göncz-Ruszkai Gróf Kornis-Család Anyakönyve (1446–1917)*. Kegyeletes emlékül kiadta Gróf Kornis Károly. Budapest.

Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan 2013: Hidas Zoltán (ford.): *A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest.
- Balázs Mihály (szerk.) – Gábor Csilla (szerk.) 2007: *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. (Egyetemi füzetek 3.) Kolozsvár.
- Balogh Judit 2016: Apor István felemelkedésének állomásai. In: Horn Ildikó – Lauter Éva – Várkonyi Gábor – Hiller István – Szirtes Zsófia – Balogh Zsuzsanna – Pásztor Katalin – Tamás Máté (szerk.): *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*. Budapest. 387–416.
- Gábor Csilla 2007: Emlékezés és felejtés, devóció és konfesszió. (Kornis Gáspár emlékirata és környezete). In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. (Egyetemi füzetek 3.) Kolozsvár. 233–246.
- Gyáni Gábor 2010: *Az elveszithető múlt: a tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2016: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest.
- Halbwachs, Maurice 1997: Namer, Gérard – Jaisson, Marie (éd.): *La mémoire collective*. Paris.
- Horn Ildikó 2005: *Tündérország útvesztői*. Budapest.
- Horn Ildikó 2009: Báthory Gábor belpolitikája. In: Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila (szerk.): *Báthory Gábor és kora*. Debrecen. 133–152.
- Kénosi Tózsér János – Uzoni Fosztó István 2005: Márkos Albert (ford.) – Balázs Mihály (bev.) – Hoffmann Gizella – Kovács Sándor – Molnár B. Lehel (sajtó alá rend.): *Az erdélyi unitárius egyház története*. Kolozsvár. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1.)
- Keszei András – Bögre Zsuzsanna 2015: *Hely, identitás, emlékezet*. Budapest.

- Kónya Anikó – Király Ildikó – Bodor Péter – Pléh Csaba (szerk.) 1999: *Kollektív, társas, társadalmi*. Budapest.
- Nagy László 1982: Imreffy János a magyar történelemben (Legendák és tények). *Irodalomtudományi Közlemények* (86.) 4. 461–472.
- Nagy László 1988: *Erdélyi boszorkányperek*. Budapest.
- Nagy Levente 2000: Időszerkezet és individuumszemlélet három 17. századi magyar eposzban (Szigeti veszedelem, Kemény János emlékezete, Rákóczi-eposz). *Irodalomtudományi Közlemények* (104.) 1–2. 197–223.
- Nora, Pierre 2010: K. Horváth Zsolt (szerk., elő- és utószó): *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Budapest. 2010.
- Orgona Angelika: Csalárd mesterség. Kornis Gáspár Politiája és Bethlen Miklós Önéletírása. In: *Reformer vagy lázadó? Bethlen Miklós és kora*. Szerk.: Horn Ildikó – Laczházi Gyula. L'Harmattan, 2020. 215–230.
- Orlovsky Géza: *Rákóczi-eposz*. (<http://magyar-irodalom.elte.hu/syrena/texts/rakoczi.html> – Letöltés: 2017. december 10.)
- R. Várkonyi Ágnes 1986: A francia–lengyel–erdélyi szövetség. In: *Erdély története*. II. 1606-tól 1830-ig. Szerk.: Makkai László – Szász Zoltán. Budapest. 858–864.
- S. Sárdi Margit 2007: Az önéletrajzi szelf és a 17–18. századi önéletrajzok. In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. (Egyetemi füzetek 3.) Kolozsvár. 209–222.
- S. Sárdi Margit 2005: A két Rákóczi György politikai ellenzéke. (http://www.iti.mta.hu/Gyula/TANULMANYOK/Sardi_M.pdf – Letöltés: 2017. november 6.)
- Szádeczky Lajos 1893: *Erdély és Mihály vajda története 1595–1601. Oklevéltárral*. Temesvár. (Történeti, Nép- és Földrajzi Könyvtár 58.)
- Szokolczai Attila 1985: Zrínyi-reminiscenciák a „Rákóczi-eposz”-ban. In: Kazinczy Andrea – Kovács Sándor Iván (szerk.): *Zrínyi-dolgozatok II.* (XVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Humán szekció, Debrecen, 1985. április 1–8.) Budapest. 129–150.
- T. Orgona Angelika 2014: *Unikornisok Tündérországból. A ruszok Kornisok Erdélyben (1546 k.–1648)*. Budapest.
- Trócsányi Zsolt 1972: *Teleki Mihály (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig)*. Budapest.